

In riet overnachtende Witte Kwikstaarten te Cruquius-oost, najaar 2005

Fred Cottaar, Erik Wokke & Mieke Ooms

Inleiding

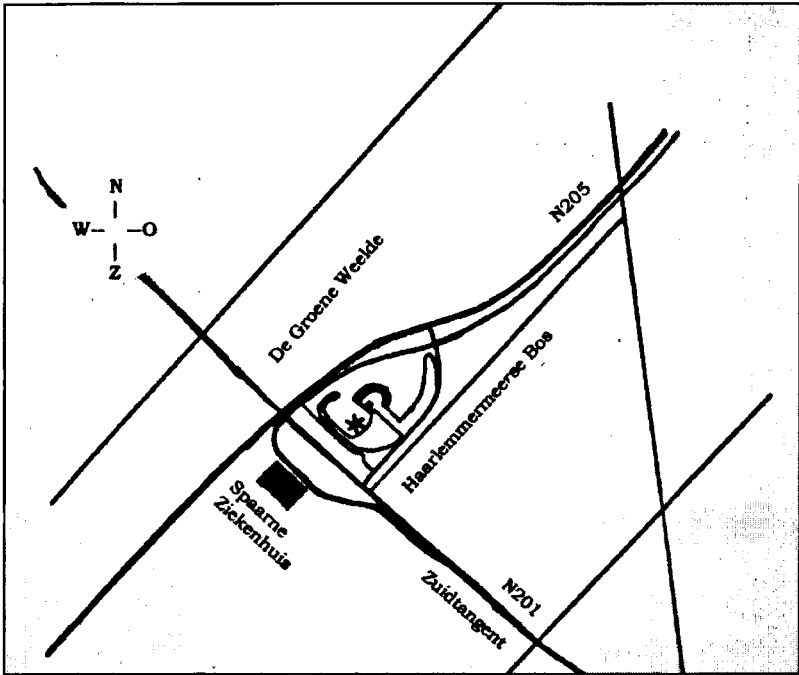
26 augustus 2004, een aantal plaatsen in de Haarlemmermeer wordt gecontroleerd op de aanwezigheid van Nijlganzen. Bij toeval werd op de terugweg het terrein van de PWN te Cruquius-oost bezocht. Tijdens een wandeling om de plas rond het terrein werd in een klein rietveldje aan de zuidkant van de ingang een slaappleats van Witte Kwikstaarten ontdekt. 30 à 40 vogels vlogen op, om daarna weer snel in het riet te landen.

Aangezien nog weinig over slaappleatsen van Witte Kwikstaarten in de regio bekend is (Geelhoed et al., 1998) werd besloten om in het najaar van 2005 een wekelijkse slaappleatstelling te houden. Zodoende zou een indicatie worden verkregen hoeveel Witte Kwikstaarten gebruik maken van deze slaappleats en hoe het aantalverloop zou zijn. In juli 2005 werd een eerste proeftelling gehouden waarbij vast kwam te staan dat de slaappleats wederom bezet was. Dit artikel geeft een overzicht van onze bevindingen gedurende de periode augustus-november 2005.

Gebied

Het gebied waar de slaappleats zich bevindt ligt ingeklemd tussen het Haarlemmermeerse Bos en De Groene Weelde, en ligt ten noordoosten van het nieuwe Spaarne ziekenhuis in Cruquius-oost (zie figuur 1). Het bestaat voor een groot gedeelte uit een plas, waarin als op een schiereiland het pompstation van de PWN is gehuisvest. Dit pompstation staat onder andere bekend om zijn kolonie dakbroedende Kokmeeuwen, Visdieven en de zeldzamere Zwartkopmeeuw. Het PWN-terrein is afgesloten met een hek en dus niet toegankelijk. Men kan wel om de plas heen lopen. Langs de randen van de plas komt beperkt groei van riet voor. De slaappleats van de Witte Kwikstaarten bevindt zich met name in een klein stukje riet (ca 12*4 m.) aan de zuidkant van de ingang naar het PWN. Het gehele stuk riet staat in het water. Dit is vermoedelijk ook de reden dat de Witte Kwikstaarten er slapen, want dit geeft een veilig gevoel in verband met mogelijke grondpredatoren. In een smallere strook riet langs de oever

vallen af en toe wel Witte Kwikstaarten in, maar die schuiven in de loop van de avond vrijwel allemaal op naar het grotere en bredere stukje riet.

Figuur 1. Ligging van de slaappleats (asteriks) te Cruquius-oost.

Werkwijze

Om een leidraad te hebben hoe te tellen werd Hustings et al. (1985) geraadpleegd. De hoogste aantallen in het najaar konden worden verwacht in de periode begin augustus tot het einde van november. Gekozen werd om in ieder geval begin augustus te beginnen en door te tellen totdat er geen vogels meer op de slaappleats aanwezig zouden zijn. Tellingen zouden gestart moeten worden van anderhalf uur voor zonsondergang tot een half uur erna (Hustings et al., 1985). Er werd zoveel mogelijk geprobeerd om dit schema aan te houden, maar naarmate het onderzoeksperiode vorderde is later (ca 1 uur voor zonsondergang) begonnen, omdat anderhalf uur voor zonsondergang erg ruim was. De tellingen vonden ieder weekend plaats, waarbij zoveel mogelijk de dag met

het gunstigste weer werd benut. Aankomende groepen vogels werden per minuut genoteerd en later, bij de uitwerkingen van de resultaten, per 5 minuten gegroepeerd. Tevens werd aanvliegrichting, groeps grootte en overige relevante informatie genoteerd.

Weer tijdens de tellingen

De tellingen vonden in het weekend plaats, waarbij zoveel mogelijk de dag met de gunstigste weersomstandigheden werd uitgekozen. Dit laatste had vooral betrekking op de wind en de neerslag. De bewolking fluctueerde tussen vrijwel onbewolkt tot totaal bewolkt. Windkracht was tijdens vier tellingen tussen de 3-4 B, de overige tellingen tussen de 1-3 B. Temperatuur lag rond de 14-16°C tijdens het begin van de tellingen en rond de 8°C tijdens de laatste telling. Een uitschieter was de telling van 30 oktober; met 20°C de warmste laatste zondag in oktober ooit. Alleen tijdens de laatste telling van 19 november was er sprake van enige lichte regen, de overige 15 tellingen was het droog.

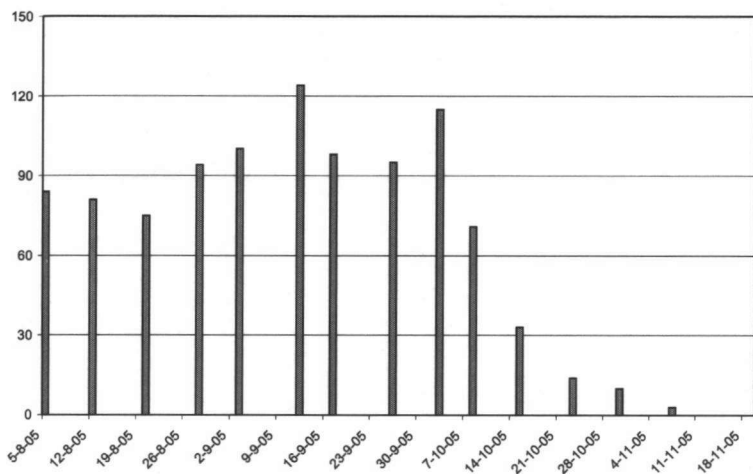
Resultaten

Al direct bij de eerste telling bleek dat aankomende Witte Kwikstaarten zich al van ver laten horen door een enkelvoudige roep. Zodoende konden we de lucht goed in de gaten houden en afspeuren op aankomende vogels. Echter scherpe ogen zijn wat dat betreft ook geen overbodige luxe. Des te eerder je ze ziet, des te beter kan de richting en de groeps grootte worden bepaald. Het merendeel van de Witte Kwikstaarten kwam aangevlogen tot precies boven de slaapplek. De hoog aankomende vogels lieten zich cirkelend naar beneden 'vallen', terwijl de minder hoge vogels zich steil naar beneden lieten 'vallen'.

Verder bleek dat de vogels, op een enkele uitzondering na, zich nadat ze waren ingevallen vrijwel geheel stil hielden. Op 3 oktober waren de kwikstaarten (115 ex) nogal luidruchtig in de weer. Ook op 8 oktober (71 ex) was het nog een poos rumoerig; veel verplaatsingen en roepende vogels. Bij de dagen met hoge aantallen konden nog wel eens wat onderlinge ruzies ontstaan over de slaapplekjes van net gearriveerde vogels, maar die waren altijd van zeer korte duur. In ieder geval was het na het vallen van de duisternis sowieso helemaal stil.

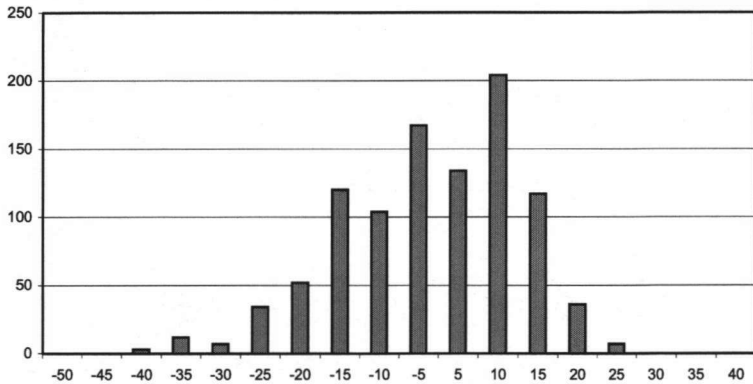
Totaal werden tijdens de 16 tellingen vanaf begin augustus tot en met half november 997 Witte Kwikstaarten genoteerd. Figuur 2 geeft een overzicht van de aantallen Witte Kwikstaarten per telling. Duidelijk is dat bij aanvang van de tellingen al behoorlijk wat Witte Kwikstaarten gebruik maakten van de slaapplek (84 ex op 5 aug). Dit aantal nam toe tot een

maximum van 124 exemplaren op 12 september. Na wat lagere aantallen op 17 en 26 september werden op 3 oktober weer wat hogere aantallen geteld (115 ex). Daarna namen de aantallen af. De laatste drie Witte Kwikstaarten werden op 7 november gezien. De tellingen op 13 en 19 november lieten zien dat de slaappleats niet meer in gebruik was (zie figuur 2).

Figuur 2. Aantal Witte Kwikstaarten per telling op de slaappleats te Cruquius-oost, najaar 2005.

Figuur 3 geeft een overzicht van de aankomst ten opzichte van zonsondergang. Van de 997 genoteerde Witte Kwikstaarten kwamen er 509 voor en 498 na zonsondergang binnen. Van het totaal aantal kwamen er 846 (85%) binnen vanaf een kwartier voor tot een kwartier na zonsondergang en 151 (15%) eerder of later. Uit de aantallen gespecificeerd per 5 minuten ten opzichte van zonsondergang bleek dat de vogels later in het jaar later leken aan te komen dan bij eerdere tellingen. Weersomstandigheden zullen hier echter ook op van invloed geweest zijn (mate van bewolking). Meer veldwerk en een uitgebreidere analyse van de gegevens zal hier een beter overzicht over kunnen geven.

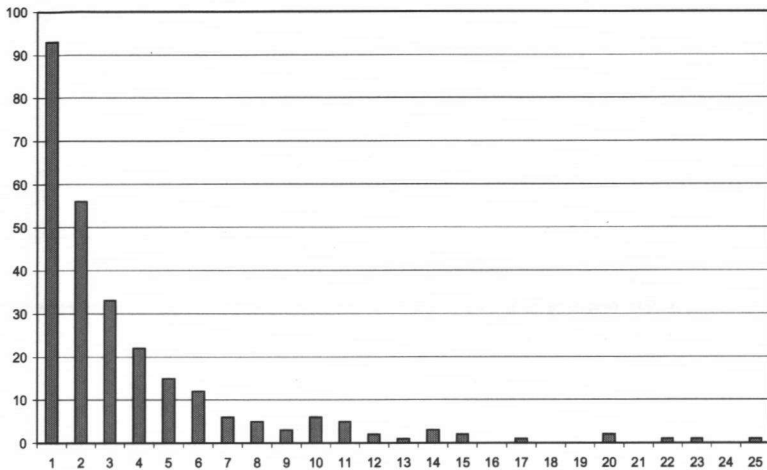

Figuur 3. Aankomst van Witte Kwikstaarten op slaappleats per 5 minuten ten opzichte van zonsondergang, Cruquius-oost, najaar 2005.

Een overzicht van de groepsgrootte wordt gegeven in figuur 4. Totaal werden 270 groepen genoteerd. Iets meer dan de helft (149) had betrekking op solitaire exemplaren of een groep van twee vogels. 245 groepen bestonden uit aantallen tussen de 1-10 exemplaren, 20 groepen uit 11-20 exemplaren en 5 groepen uit 21-25 exemplaren. De grootste groepen werden gezien in de periode 3 september-8 oktober, waarbij de grootste werd genoteerd op 8 oktober (25 ex). Deze grote groepen waren mede het resultaat van oplopende aantallen op de voorverzamelplaats op het dak van het Spaarne ziekenhuis.

Van totaal 831 van de aankomende Witte Kwikstaarten kon de richting worden bepaald. Van de overige 166 was dit niet mogelijk. Reden hiervan is dat sommige groepen, vooral rond zonsondergang, zeer snel achter elkaar kunnen arriveren. Hierdoor is richting bepalen niet goed mogelijk. Een tweede reden was dat sommige, zelfs vrij grote groepen, op bepaalde dagen met voornamelijk weinig wind, heel hoog aankwamen en boven de slaappleats, na gecirkeld te hebben, als een blok naar beneden 'vielen'. Duidelijk is dat de meeste vogels uit het zuiden kwamen (91%) en dat maar zeer weinig vogels uit andere richtingen kwamen, vooral met een westelijke gradiënt. Later in het seizoen werd ontdekt dat het dak van het nieuwe Spaarne ziekenhuis een voorverzamelplaats was. Deze bevindt zich op ca 400 meter afstand ten zuiden van de slaappleats. Vanaf de slaappleats werd regelmatig waargenomen dat Witte Kwikstaarten omhoog vlogen (vermoedelijk foerageerbewegingen) en dat er vogels vertrokken vogels die even later aankwamen bij de slaappleats. Ook gebeurde het regelmatig dat vogels, voordat zij in het riet invielen, even kortstondig gingen foerageren op het PWN-gebouw. Dit waren vooral de vogels die als

eerste bij de slaappleaats arriveerden. Zij maakten dan dezelfde vliegbewegingen als de vogels op het dak van het Spaarne ziekenhuis.

Figuur 4. Frequentieverdeling van de groepsgrootte van Witte Kwikstaarten arriverend op slaappleaats te Cruquius-oost, najaar 2005.

Overige soorten

Tijdens de tellingen maakte nog een tweetal andere soorten gebruik van de slaappleaats van Witte Kwikstaarten. Ten eerste een aantal Spreeuwen, maximaal vier exemplaren, die tot vier maal toe werden aangetroffen. Opvallend was dat ze altijd de eerste vogels op de slaappleaats waren. Nog opvallender was dat ze zich, ondanks grote groepen overvliegende Spreeuwen die elders sliepen, niet bij deze groepen aansloten en kozen voor een aparte strategie. Ten tweede werden tijdens twee tellingen (23 oktober en 7 november) respectievelijk vier en twee Rietgorzen aangetroffen, waarvan uiteindelijk werd aangenomen dat ze ook gebruik maakten van de slaappleaats.

Discussie

De Witte Kwikstaart is één van de vele soorten die gebruik maken van een gemeenschappelijk slaappleaats (Braaksma, 1976; Cramp, 1988; Jukema & Rijpma, 1984). In Geelhoed et al. (1998) worden voor Zuid-Kennemerland en de Haarlemmermeer verschillende slaappleaatsen

vermeld voor de nazomer, waarbij alleen voor de Hekloot aantallen worden vermeld: nota bene uit het voorjaar (ca 40 ex op 2 april 1993). Navraag bij de waarnemer bleek dat de datum klopte (med. Steve Geelhoed). Met de andere slaappleaats wordt die van de Nieuwe Meer bedoeld (med. Steve Geelhoed). Eigenlijk is er dus nog niet echt veel bekend over slaappleaatsen van Witte Kwikstaarten in Zuid-Kennemerland en de Haarlemmermeer, dit in tegenstelling tot een minder veel voorkomende soort als de Waterpieper (Geelhoed, 1989 & 1993). Reden te meer om de gevonden slaappleaats te Cruquius-oost eens aan een nader onderzoek te onderwerpen.

Bij de eerste tellingen bleek al dat behoorlijk wat Witte Kwikstaarten van de slaappleaats gebruik maakten. Nader onderzoek zal moeten uitwijzen wanneer de slaappleaats voor het eerst in het seizoen bezet wordt. In het voorjaar lijkt de slaappleaats niet echt aantrekkelijk. Bij controle op 26 maart 2005 was al het (dode) riet plat geslagen en was er amper dekking voor slapende vogels. Mogelijk dat de slaappleaats in de loop van de zomer, als het riet hoog genoeg is, bezet wordt.

Dat er een piek in de aantallen is op 12 september is vermoedelijk te verklaren doordat jongen van het tweede broedsel de adulte vogels vergezellen (Jukema & Rijpma, 1984). Een eerste top zou dan nog eerder in het jaar moeten plaatsvinden (juni/juli?). Linnartz (2002) vermeldt al dispersie van juveniele vogels van het eerste broedsel vanaf begin juli. Hierdoor zouden de aantallen op de slaappleaats weer iets kunnen afnemen om daarna weer toe te nemen door de aanwezigheid van jongen van het tweede broedsel. Nader onderzoek zal dus ook hier meer duidelijkheid in moeten geven. Dat het totaal aantal na begin oktober afneemt komt door het wegtrekken naar zuidelijke overwinteringsgebieden (Geelhoed et al., 1998; Linnartz, 2002). Deze wegtrek duurt tot eind oktober en dat komt goed overeen met de door ons gedane waarnemingen.

Al met al hebben we een redelijk goed beeld gekregen van het aantal, de groeps-grootte, de richting en de aankomsttijd. Maar er blijven altijd weer vragen naar boven komen. Uit welke richting komen de Witte Kwikstaarten die zich verzamelen op het Spaarne ziekenhuis? Wanneer wordt de slaappleaats voor het eerst in het seizoen bezet. Zijn er soms nog meer slaappleaatsen in de regio? Enfin, genoeg vragen om nog een jaartje door te gaan en antwoorden te krijgen (of nog meer vragen?).

Samenvatting

In het najaar van 2005 werd in Cruquius-oost een slaappleaats van Witte Kwikstaarten wekelijks onderzocht. Aantal, groeps-grootte, herkomst-richting en aankomsttijd werden genoteerd. Al vanaf de eerste tellingen was de slaappleaats goed bezet. Tijdens de eerste telling op 5 augustus waren al 84 exemplaren aanwezig. Dit aantal groeide tot een

maximum van 124 exemplaren op 12 september. De laatste drie exemplaren werden gezien op 7 november. Groepsgrootte bestond voor meer dan de helft van de groepen uit 1-2 exemplaren. Grootste groep werd gezien op 8 oktober (25). 91% van de vogels kwam uit een zuidelijke richting en dat had vooral te maken met het dak van het Spaarne ziekenhuis, welke als voorverzamelplaats werd gebruikt. Na aankomst boven de slaappleaats 'vielen' vrijwel de meeste vogels meteen in het riet, een aantal 'vroegse vogels' gebruikte kortstondig nog het dak van het PWN-gebouw om te foerageren. Het grootste deel van de vogels (84 %) kwam aan in de periode van een kwartier voor tot een kwartier na zonsondergang. Buiten de Witte Kwikstaarten werd de slaappleaats gebruikt door maximaal vier Spreeuwen en vier Rietgorzen.

Literatuur

- Braaksmā, S., 1976. In kassen overnachtende Witte Kwikstaarten (*Motacilla alba alba* L.). 1976. Het Vogeljaar 24:281-284.
- Cramp, S., (ed). 1988. The Birds of the Western Palearctic, Vol. V. Oxford University Press, Oxford.
- Geelhoed, S., 1989. Overnachtende Waterpiepers in Oeverland De Liede, winter '88-'89. Fitis 25(4): 185-189.
- Geelhoed, S., 1993. Gemeenschappelijk overnachten van Waterpiepers in Oeverland de Liede. Fitis 29(1): 28-31.
- Geelhoed, S., Groot, H., Huijssteeden E. van, Leeuwen, G. van & Nobel P. de (red), 1998. Vogels in het landschap van Zuid-Kennemerland en de Haarlemmermeer. Vogelwerkgroep Zuid-Kennemerland/KNNV Uitgeverij, Utrecht.
- Hustings, M.H.F., Kwak, R.G.M., Opdam, P.F.M. & Reijnen, M.J.S.M., 1985. Natuurbeheer in Nederland, deel 3. Vogelinventarisatie. Achtergronden, richtlijnen en verslaglegging. Nederlandse Vereniging tot Bescherming van Vogels Zeist. Pudoc, Wageningen.
- Jukema, J. & Rijpma, U., 1984. Leeftijdssamenstelling en rui van in kassen overnachtende Witte Kwikstaarten *Motacilla alba*. Limosa 57(2): 91-96.
- Linnartz, L., 2002. Witte Kwikstaart *Motacilla alba*. Pp. 198-199 in LWVT/SOVON 2002. Vogeltrek over Nederland 1976-1993. Schuyt & Co, Haarlem

Fred Cottaar, Lutulistraat 42, 2037 CB Haarlem, fred.cottaar@tiscali.nl.
Erik Wokke, Baron de Coubertinstraat 83, 2037 HB Haarlem, erike.wokke@wanadoo.nl.
Mieke Ooms, Puntenburg 1, 2135 AS Hoofddorp, oomsm@noord-holland.nl.